

## Dordrecht Ondergronds 48

### Gemeente Dordrecht, Wioldrechtse Zeedijk 77

Archeologische waarnemingen op het terrein van de  
17<sup>e</sup>- eeuwse Beerwijkhoeve.

Dorst, M.C.



*De Beerwijkhoeve in 1985 met als inzet een scherf van een steengoed baardmankruik die tijdens het veldwerk is gevonden (RAD archiefnr. 552\_304631)*

2014

Gemeente Dordrecht  
Stadsontwikkeling/Ruimtelijke Realisatie/Archeologie

<b>Colofon</b>	
ISSN	1876-2379
ISBN	n.v.t.
Tekst	M.C. Dorst
Redactie	J. Hoevenberg
Afbeeldingen	Gem. Dordrecht, Afd. Ruimtelijke Realisatie/Archeologie
Vormgeving	Afd. Ruimtelijke Realisatie/Archeologie
Drukwerk	Afd. Ruimtelijke Realisatie/Archeologie
Uitgave	Gemeente Dordrecht, april 2014
<p>Gemeente Dordrecht Sector Stadsontwikkeling Afdeling Ruimtelijke Realisatie/Archeologie</p> <p>Postbus 8 3300 AA Dordrecht T (078) 770 4904 <a href="mailto:monarch@dordrecht.nl">monarch@dordrecht.nl</a> <a href="http://www.dordrecht.nl/archeologie">www.dordrecht.nl/archeologie</a></p>	
© Gemeente Dordrecht, 2014	
<p>Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, elektronisch databestand of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave dient men zich tot de uitgever te wenden.</p>	

# Inhoud

<b>1. Inleiding</b> .....	<b>4</b>
<b>2. Gegevens onderzoeksgebied</b> .....	<b>5</b>
<b>3. Bureauonderzoek</b> .....	<b>6</b>
<b>4. Veldwerk</b> .....	<b>9</b>
<b>5. Conclusies</b> .....	<b>19</b>
<b>Literatuur</b> .....	<b>20</b>
<b>Begrippen en afkortingen</b> .....	<b>21</b>

## 1. Inleiding

De Beerwijkhoeve lag op het nieuw in te richten industrieterrein Dordtse Kil III. Hoewel de locatie niet onderzoeksplichtig was, is er na de melding van archeologische vondsten een korte waarneming op het terrein uitgevoerd.

### 1.1 Onderzoekskader

De saneringslocatie Wioldrechtse Zeedijk 77 maakt deel uit van het te ontwikkelen industrieterrein Dordtse Kil III. Vanaf het midden van de 17<sup>e</sup> eeuw lag op deze locatie de hoeve Beerwijk die toebehoorde aan de, ten westen hiervan gelegen buitenplaats Kilzigt. De boerderij had geen monumentale status en is in 2012 gesloopt. De grondsanering en graafwerkzaamheden voor het opsporen van explosieven beperkten zich tot circa 1 m – mv en waren op basis van de beleidskaart van de gemeente Dordrecht niet onderzoeksplichtig. Na een vondstmelding door de uitvoerder is op de locatie een archeologische waarneming gedaan, waarbij de resten van de hoeve zijn aangetroffen. Dit document betreft de rapportage van deze waarneming, aangevuld met een bureauonderzoek.

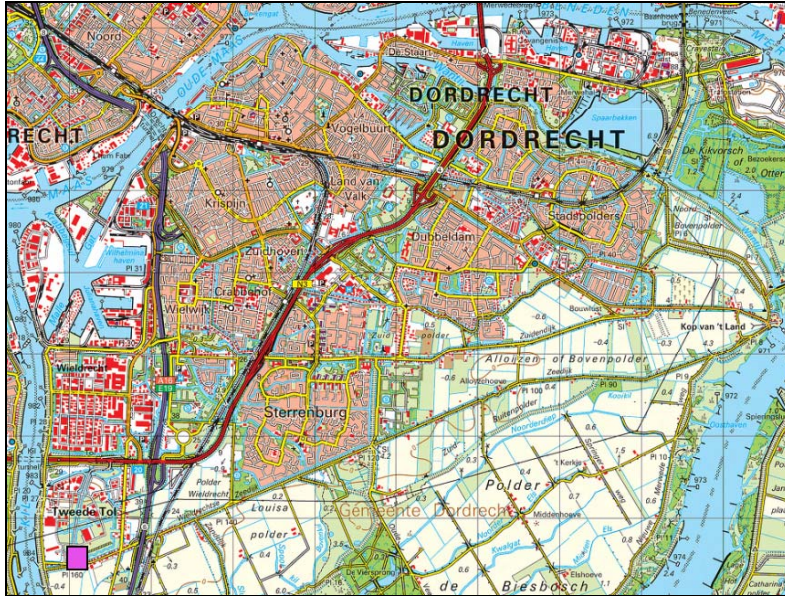
### 1.2 Administratieve gegevens

Aard onderzoek:	Bureauonderzoek en archeologische veldwaarneming
Projectcode:	1311
ARCHIS:	Onderzoeksmeldingsnr.: 60676 Vondstmeldingsnummer: 424002
Periode:	Nieuwe Tijd
Datum onderzoek:	30 september 2013
Straat:	Wioldrechtse Zeedijk 77
Provincie:	Zuid-Holland
Wijk:	Wioldrecht
Toponiem:	Beerwijkhoeve
Kaartblad:	44A
RD coördinaten:	103.110 / 419.534
Opdrachtgever:	Gemeente Dordrecht, Projectorganisatie
Contactpersoon:	mevr. C.J.E. Westgeest
Uitvoerder(s):	Gemeente Dordrecht, Sector Stadsontwikkeling/Afdeling Ruimtelijke Realisatie
Medewerkers:	dhr. M.C. Dorst
Bevoegde overheid:	Gemeente Dordrecht
Autorisatie onderzoek:	dhr. E.E.G.M. van Dieën (waarnemend afdelingshoofd Ruimtelijke Realisatie, namens B&W)
Autorisatie rapport:	mevr. J. Hoevenberg (senior archeoloog)
Archivering:	Digitaal: Archief Ruimtelijke Realisatie/Archeologie ( <a href="http://www.dordrecht.nl/archeologie">www.dordrecht.nl/archeologie</a> ) / e-depot Nederlandse Archeologie ( <a href="http://www.dans.knaw.nl">http://www.dans.knaw.nl</a> ) Analoog: Archief Ruimtelijke Realisatie

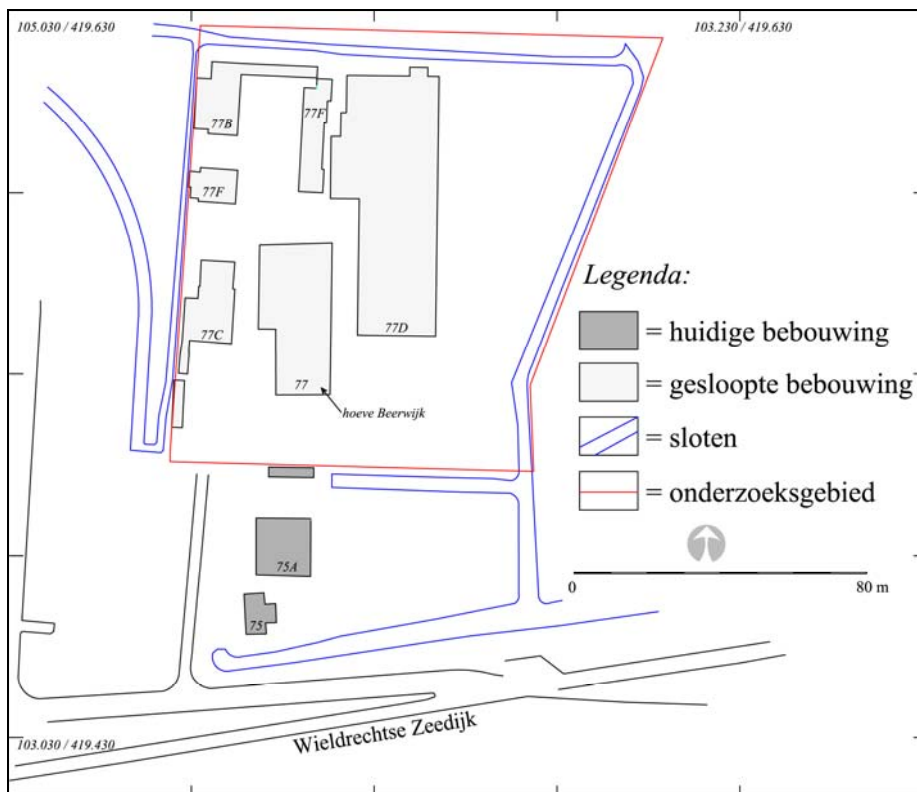
## 2. Gegevens onderzoeksgebied

### 2.1 Plan- en onderzoeksgebied en huidig grondgebruik

De onderzoekslocatie betreft het terrein van de voormalige panden aan de Wioldrechtse Zeedijk met de nummers 77A-F. Het pand aan de Wioldrechtse Zeedijk 77 was de voormalige hoeve; de andere bebouwing betreffen latere bijgebouwen, waaronder de manege Beerwijkhoeve. De afmetingen van het terrein zijn 113x75 m (afb. 1).



Afb. 1. De locatie van het onderzoeksgebied Wioldrechtse Zeedijk 77 (paars).



Afb. 2. De locatie van het onderzoeksgebied Wioldrechtse Zeedijk 77 in detail.

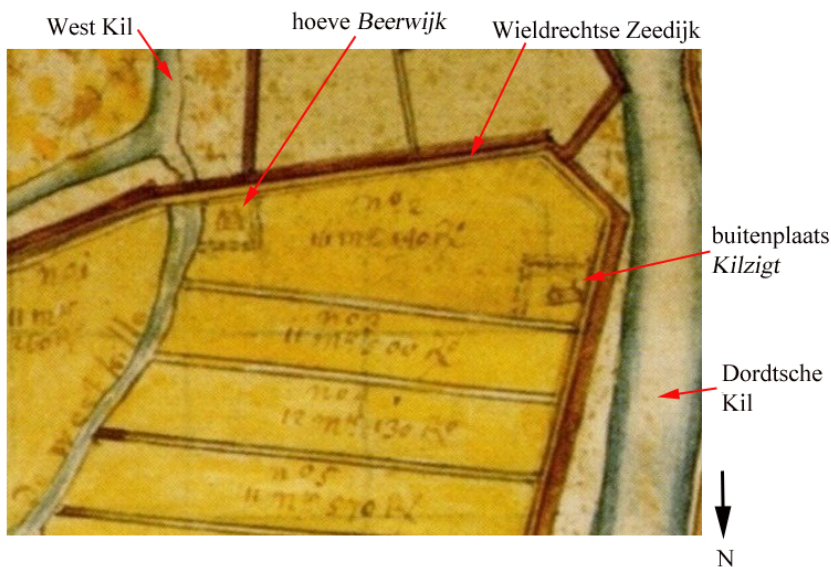
## 2.2 Uitgevoerde werkzaamheden

Alle aanwezige bebouwing is voorafgaande aan de graafwerkzaamheden gesloopt. De graafwerkzaamheden zijn uitgevoerd in het kader van een bodemsanering en een onderzoek naar mogelijk aanwezige explosieven uit de Tweede Wereldoorlog. Hiervoor zijn op verschillende locaties putten en sleuven gegraven tot een maximale diepte van 1,5 m – mv.

## 3. Bureauonderzoek

Het onderzoeksgebied ligt in de in 1659 gerealiseerde Wieldrechtse polder. Het gaat om een her-ingepolderd gebied. Na de St. Elisabethsvloed van 1421 ontstond er in het gebied een uitgestrekt zoetwatergetijdengebied het Bergsche Veld. Rond het midden van de 17<sup>e</sup> eeuw was dit deel van het Bergsche Veld genoeg verzand en opgeslibd om weer in cultuur te worden gebracht. De buitenplaats Kilzigt en de daarbij behorende hoeve Beerwijk waren waarschijnlijk de oudste bebouwing in de nieuwe polder. De buitenplaatsen bestonden uit grote, luxe huizen van de stedelijke elite en rijke handelaren die in de polders landhuizen lieten bouwen om de drukke stad te kunnen ontvluchten. Bij de buitenhuizen hoorden boerderijen en landerijen waar gewassen werden verbouwd en dieren werden gefokt om de bewoners en het personeel van de landhuizen te bevoorraden.

Waarschijnlijk zijn het landgoed Kilzigt en de pachthoeve Beerwijk direct na de realisatie van de polder gebouwd. Op een kaart die de situatie uit 1660 zou weergeven, zijn beide al aanwezig (afb. 3).



Afb. 3. Het onderzoeksgebied weergegeven op een uitsnede van een kaart van Mattheus van Nispen uit 1703 naar een kaart van Jacob Sperwer en Johan Cop uit 1660. In de nieuwe polder zijn alleen de buitenplaats Kilzigt en de hoeve Beerwijk aangegeven als bebouwing. Om de beide landgoederen is een gracht aangegeven.

De eigenaar van de hoeve was de familie Van Brienen, waaronder Arnold Willem, baron van Brienen (1783-1854). Deze grootgrondbezitter was onder andere heer van de Grootte Lindt, Dordtsmond, Stad aan het Haringvliet en Wezenstein. Ook was hij vanaf 1823 gemeenteraadslid van Amsterdam, sinds 1820 kamerheer van de koningen Willem I, II, III en lid van de Eerst Kamer der Staten Generaal tussen 1840-1849. Deze rijke koopman van de firma Van Brienen & Zoon woonde beurtelings in het huis "De Sonnewijzer" aan de Herengracht 182 in Amsterdam en zijn buitenplaats "Clingendaal" in Wassenaar.

Via erfenis kwam de Beerwijkhoeve in bezit van Franse adel, namelijk de familie De Bengy de Puyvalleé – de Moré Pontgibead. Later was het in bezit van de, in Mexico-Stad woonachtige Laurette Maria Hedwige, Contesse de Leusse die het in 1969 verkocht aan de pachter Van der Eijk.<sup>1</sup> De bebouwingssituatie, waarbij alleen sprake is van de hoeve (en enkele kleine bijgebouwtjes) blijft bestaan tot in het begin van de 19<sup>e</sup> eeuw (afb. 4).



Afb. 4. Het onderzoeksgebied weergegeven op een uitsnede van de kadastrale kaart uit 1811-1832. Links aan de Dordtsche Kil is ook de tuin van de buitenplaats Kilzigt nog aangegeven.

Onder de pachters die hier gedurende de 19<sup>e</sup> eeuw woonden, zijn Leendert Groenewege en vervolgens Pieter van der Giessen Ariesz. (afb. 5).



Afb. 5. De hoeve Beerwijk in 1910, gezien vanaf de toegangsweg van de Wieldrechtse Zeedijk in noordoostelijke richting. Op de foto de familie Van der Giessen (Van den Hoek 2006, afb. 498).

<sup>1</sup> Van de Hoek 2006, 408-412.

Vanaf 1945 werd de hoeve bewoond door Jan Jacob van den Hoek Philippusz, de landbouwvoorlichter in het rayon IJsselmonde. In 1948 werd de hoeve weer bewoond door een nazaat van de eerdere pachter, namelijk Arie van der Giessen.

Vanaf 1953 was het in pacht van de familie Van der Eijk. Zij werden in 1969 eigenaar en verkochten het in 1976 aan de gemeente Dordrecht in verband met de uitbreiding van het naastgelegen woonwagencamp. Hiermee kwam er een einde aan de agrarische bestemming van de hoeve. Later verkocht de gemeente het aan dhr. J. den Otter en werd er onder andere de manege Beerwijkhoeve gevestigd (afb. 6).

De bebouwing ten noorden en oosten van de hoeve dateren voornamelijk uit de periode midden 19<sup>e</sup> eeuw tot begin 21 eeuw. De hoeve en alle bijgebouwen zijn in 2012 gesloopt.



*Afb. 6. De hoeve Beerwijk op een foto uit 1982, gezien vanaf de toegangsweg van de Wieldrechtse Zeedijk in noordoostelijke richting (RAD inventarisnummer 552\_304631).*

### **3.1 Archeologische verwachting**

Op het terrein zijn de funderingen van de 17<sup>e</sup> –eeuwse hoeve en vermoedelijke bijbehorende schuren aanwezig. Daarnaast kunnen er erfsporen zoals afvalkuilen en beer- en waterputten verwacht worden uit de periode tussen circa 1650 en 1900. Ook zullen er infrastructurele zoals perceelssloten aanwezig zijn.



#### 4. Doel en vragenstellingen

Het doel van het veldwerk was het bepalen van de aard van de aanwezige sporen en vondsten op het terrein van de Beerwijkhoeve. Voor het veldwerk zijn de volgende vragenstellingen geformuleerd:

1. Wat is de aard en ouderdom van de aanwezige sporen en vondsten in het onderzoeksgebied?
2. Zijn de archeologische resten te relateren aan de 17<sup>e</sup> – eeuwse Beerwijkhoeve?

#### 5. Veldwerk

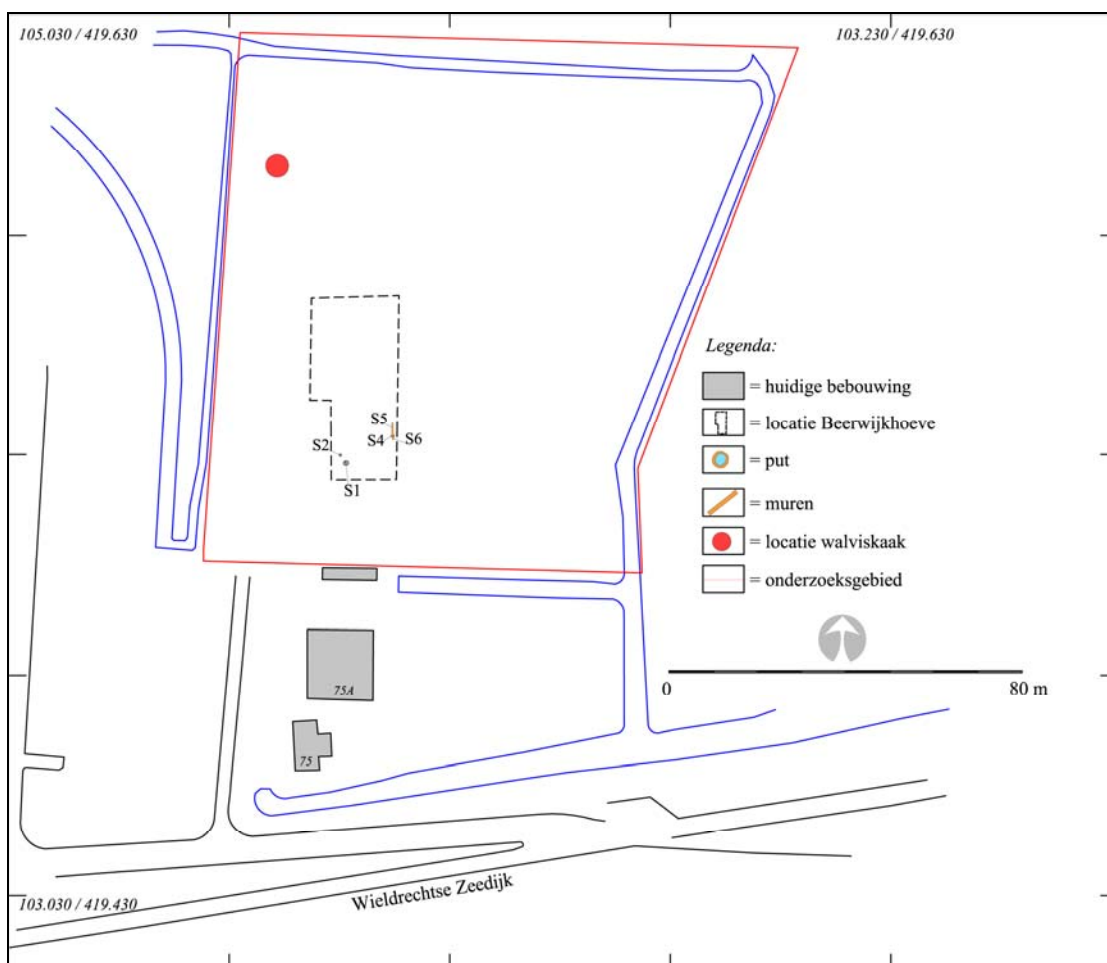
##### 5.1 Methode

De waarneming heeft plaatsgevonden op 30 september 2013. Tijdens het onderzoek zijn funderingen en putten gedocumenteerd en is vondstmateriaal verzameld.

##### 5.2 Onderzoekresultaten

###### 5.2.2 Archeologie

Tijdens het onderzoek zijn een aantal funderingspalen en de daarop aanwezige dragende constructiebalken en een bakstenen muur aangetroffen (afb. 6).<sup>2</sup>



Afb. 7. De locaties van het muurwerk, de putten en het fragment van de walviskaak.

<sup>2</sup> Spoornummers: funderingspalen=S1, breedtebalken=S2, lengtebalken S3, muur=S4. Het gedocumenteerde profiel is niet in dit rapport weergegeven, een deel is te zien op een foto (afb.9).

De aangetroffen bakstenen funderingen zijn waarschijnlijk van de oostelijke zijmuur van de hoeve Beerwijk (S5 en S6) en mogelijk een (oudere) dwarse binnenmuur (S4).<sup>3</sup>



Afb. 8. Enkele muurresten van de Beerwijkhoeve, gezien in zuidelijke richting.

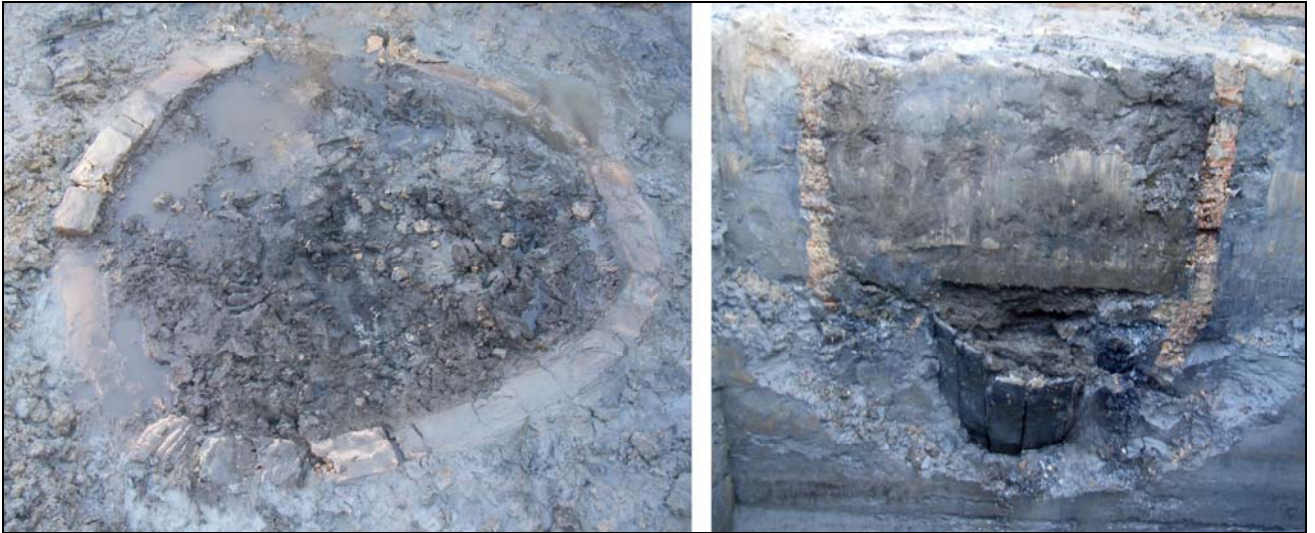
Ook zijn er twee putten gevonden.<sup>4</sup> Omdat de westelijke gevelmuur van de vermoedelijke oudste fase van de hoeve niet is waargenomen is het onduidelijk of dit inpandige putten waren, of dat ze op het erf lagen. Wel is duidelijk dat de putten binnen de, mogelijk jongste fase van de gesloopte hoeve lagen (afb. 7).

De grootste put heeft een diameter van 125 cm en bestaat uit een bakstenen bovendeel met daaronder ten minste één ingegraven ton met een diameter van 70 cm (afb. 9).<sup>5</sup> De insteek voor de ton en circa de helft van de ton zelf zijn gevuld met schelpen. Het gaat om de tweekleppige halfgeknotte strandschelp (*Spisula subtruncata*). Waarschijnlijk dienden deze als filter voor het grondwater. De put is dus vermoedelijk in eerste instantie gebruikt als waterput. Op de schelpen in de ton was een laag beer aanwezig en het bakstenen deel van de put was opgevuld met zandige beer. De put is in een latere gebruiksfase gebruikt als beerput.

<sup>3</sup> Spoornr. S4, gele/oranje baksteen, formaat 17x9x4 cm. Spoornr. S5 en S6, formaat 16x8x4 cm. Top muurwerk vanaf circa 25 cm – mv.

<sup>4</sup> Sporen S1 en S2.

<sup>5</sup> Gele en oranje baksteen, formaat 17x9x4 cm. Top op 1,4 m – mv. Spoornummer ton = S7, top op 77 cm onder de rand van de baksteen put.



Afb. 9. De put S1, links op vlakniveau en rechts een dwarsdoorsnede met onderin een hergebruikte ton, gezien in noordelijke richting.

Door de bakstenen wand van de put loopt een houten pijp die in de put uitkomt. De pijp loopt enigszins taps toe en heeft een maximale diameter van 35 cm. In de bovenkant zit een houten stop (afb. 10).<sup>6</sup> De pijp liep in de richting van de tweede, kleinere put, maar het is onduidelijk of deze in verbinding stonden. Het is niet duidelijk of de pijp een invoer- of afvoerfunctie had.



Afb. 10. De binnenwand van put S1 met daarin de houten pijp.

In de jongste opvullingslaag zijn enkele (rand)fragmenten roodbakkerd aardewerk met dik loodglazuur, twee rode plavuizen, een knikker van pijpenarde en enkele fragmenten van pijpenstelen en twee vogelbotten aangetroffen (afb. 11).<sup>7</sup> Het gaat om dunne stelen die dateren uit de periode ná de 17<sup>e</sup> eeuw en waarschijnlijk in de 18<sup>e</sup> eeuw gedateerd kunnen worden. De put dateert vermoedelijk wel uit de oudste periode van de hoeve, vanaf 1660 en was ten minste in de 18<sup>e</sup> eeuw nog in gebruik.

<sup>6</sup> Spoornummer S8, de bovenkant van de pijp lag 50 cm onder de bovenkant van de bakstenen rand.

<sup>7</sup> Vondstnr. 1.



Afb. 11. Enkele vondsten uit beerput S1; pijpenstelen, een knikker, botjes van vermoedelijk eend en een scherf roodbakkerd aardewerk.<sup>8</sup>

De tweede put heeft een diameter van 70 cm en heeft een bakstenen bovendeel. De put is niet nader onderzocht en het is niet bekend of hieronder ook een ton is hergebruikt.<sup>9</sup> De put was gevuld met lichtgrijs zand waarin een fragment roodbakkerd aardewerk met dik glazuur en een mosselschelp (*Mytilus edulis*) zijn waargenomen. In de put stond een paal met een diameter van 30 cm. Deze is vermoedelijk bij het in onbruik raken in de put gezet (afb. 12). Dit was waarschijnlijk een waterput.



Afb. 12. De (water)put S2 met daarin de paal S3. De paal is hier door de kraan omhoog getrokken, de bovenkant stak bij aantreffen net boven de rand uit.

In het noordwesten van het onderzoeksgebied is op circa 1-1,5 m – mv een deel van een walviskaak gevonden (afb. 13). Het gaat om een onderkaakgewricht van, vermoedelijk, een Groenlandse walvis (*Balaena mysticetus*).

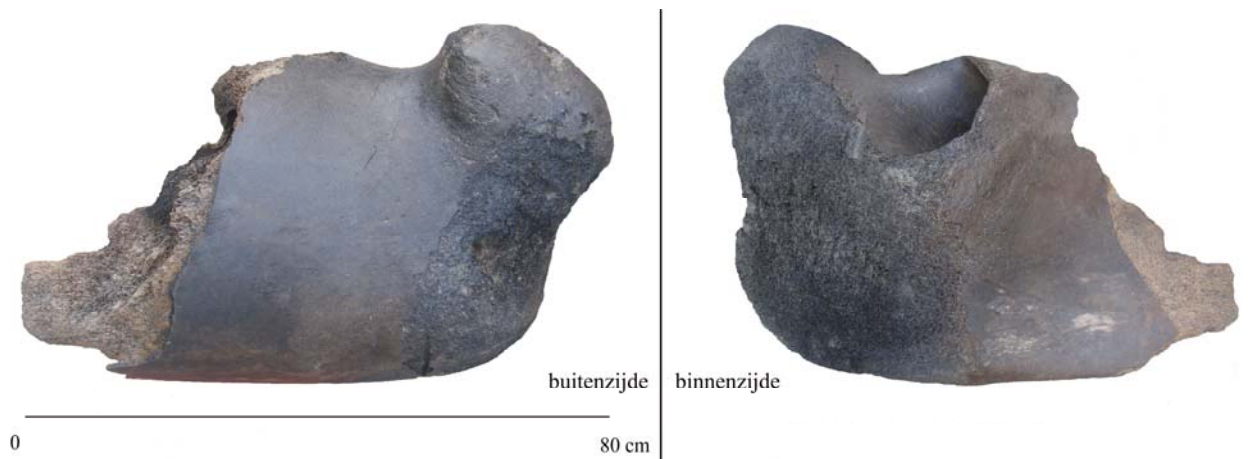
<sup>8</sup> Determinatie eendenbotten D.B.S. Paalman, gemeente Dordrecht.

<sup>9</sup> Gele en oranje bakstenen, formaat 17,5x8,5x5 cm. Top op 1,4 m – mv.



Afb. 13. Een Groenlandse walvis met daaronder het gevonden kaakdeel ingekleurd weergegeven op het skelet van de Groenlandse walvis.

De lengte is 80 cm, de hoogte 68 cm en de grootste doorsnede is 33 cm (afb. 14).



Afb. 14. Het walviskaakfragment. Rechtsonder aan de buitenkant is een verticale zaagsnede te zien (voor detail, zie afb. 15).

Het gaat hier duidelijk om een gevangen en verwerkt exemplaar. Op het bot zijn verschillende sporen te zien die wijzen op het verwerken van de walvis. Op het bot zijn aan de buitenzijde veel diagonale, naast elkaar gelegen snijsporen met een maximale lengte van 6 cm te zien (afb. 15). Dit zijn waarschijnlijk de snijsporen van een flensmes, waarmee het vlees van de kaak gesneden is. Ook is aan de buitenkant van het bot, aan de onderzijde, een zaagspoor met een lengte van 16 cm te zien. De maximale breedte van dit spoor is 0,8 cm. Dit zaagspoor is mogelijk het resultaat van het loszagen (/snijden) van de grote spieren.

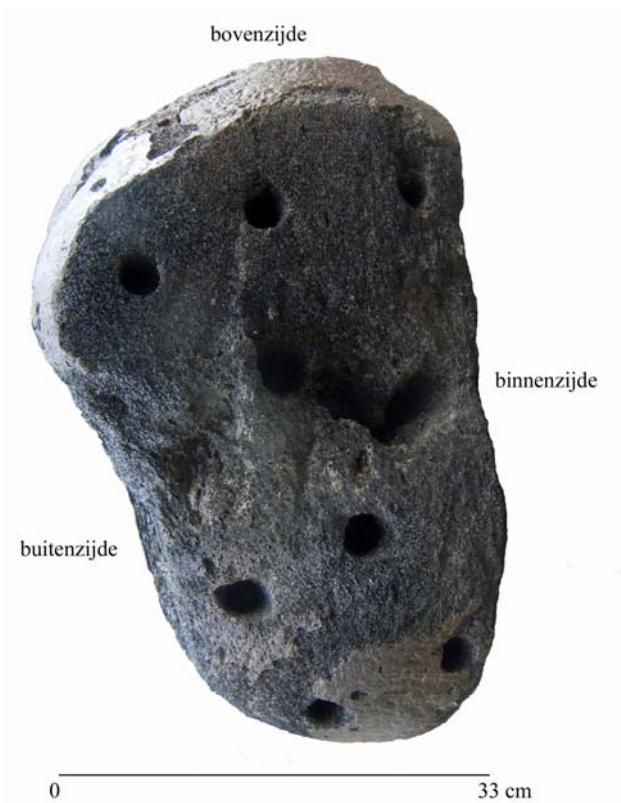


*Afb. 15. Details van de verwerkingssporen op het bot. Links zijn op de buitenzijde diagonale snijsporen, vermoedelijk van een flensmes te zien. Rechts is aan de onderzijde van de buitenkant van het bot een zaagspoor aanwezig.*

In de achterzijde van de gewrichtskop zijn negen gaten met een diameter van circa 3 cm aanwezig. De gaten zijn circa 10 cm diep. De gaten zijn geboord om de fijnere traan/olie in het bot, de zogenoemde kneukolie, eruit te laten lopen. Nadat de gaten erin zijn geboord, werden de kaken rechtopstaand tegen de mast van het schip meegenomen zodat de olie eruit liep.<sup>10</sup> De olie uit de kaken was van de hoogste kwaliteit en zou onder andere zeer gewild zijn als medicijn bij reumatische aandoeningen en als olie voor werkzaamheden van juweliërs en horlogemakers.<sup>11</sup>

<sup>10</sup> Deirse 1931.

<sup>11</sup> Gebruik bij reumatische aandoeningen, in: de Gruyl 1997, Gebruik door juweliërs en horlogemakers (20<sup>e</sup> eeuw) in: Lauwerier 1983. Het lijkt er echter op dat hij dit gebruik heeft gehaald uit Herman Melville's *Moby Dick*. Het gebruik van de olie uit de kaken door juweliërs en horlogemakers komt in dezelfde volgorde in dit boek voor, onder de beschrijving van de Hoezee-bruinvis (gewone tuimelaar) in hoofdstuk 32, *Cetology*. Lauwerier vermeldt hierin echter wel dat er in 17<sup>e</sup> en 18<sup>e</sup> –eeuwse bronnen (o.a. Zorgdrager 1720) niet gesproken wordt over het winnen van traan uit botten of over het economische belang van dergelijke olie.



Afb. 16. De achterzijde van de gewrichtskop van de kaak met daarin negen gaten voor het onttrekken van kneukolie.

Door walvisvaarders werden verschillende botten van walvissen meegenomen. Het gaat onder ander om kaken, ribben, wervels en schouderbladen. De kaken en ribben werden onder andere gebruikt als poort, hekpalen, schuurpalen en als grafzerk. De schouderbladen werden gebruikt als uithangbord of stoep en wervels dienden als hakblok.<sup>12</sup> Hierover verhaalt Friedrich Martens, in een Nederlandse vertaling uit 1710:

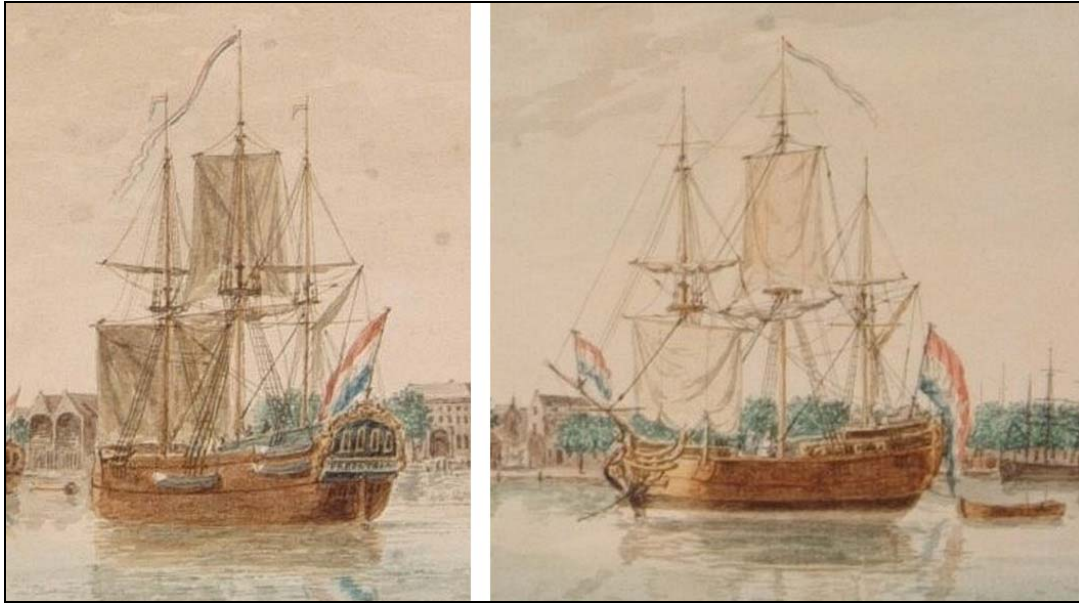
*"Sijne knoocken zijn hard/gelijk aen de groote viervoetige Dieren/ met Sponsachtige gaetjes/ die met marg of visch-vet gevult zijn. Twee groote stercke Knoocken houden d'onder-Lip/ leggende tegens malkander over; zij maecten beide te zamen een halve Maens Figuur/ ende een alleen een vierendeel Maans. Soodaenige knoocken brengen onse Scheeps-lieden mee na Huijs/ tot bewijs van de groote der Walvisschen; deze zijn seer schoon gebleijkt: Maer die varsch mee gevoert worden/ stincken seer leelijck/ om dat het daer niet is uijtgedroogt".*

In eerste instantie werd er voornamelijk gejaagd op de Noordkaper, maar nadat de vangsten door overbevissing sterk terugliepen, ging men gedurende de 17<sup>e</sup> eeuw over op het jagen op de Groenlandse walvis. Gedurende de tweede helft van de 18<sup>e</sup> eeuw waren de aantallen van deze soort ook zodanig laag dat de jacht geleidelijk niet meer rendabel was.<sup>13</sup> Gedurende de 16<sup>e</sup> eeuw betrokken (Dordtse) handelaren de walvisolie voornamelijk uit het walvisvaardersstadje Bermeo in Baskenland. Vanuit deze stad joegen walvisvaarders in de Golf van Biskaje op Noordkapers. Vanaf de 17<sup>e</sup> eeuw ontstonden er initiatieven in Dordrecht om ook zelf actief deel te nemen aan de jacht op walvissen.

<sup>12</sup> Lauwerier 1983.

<sup>13</sup> Lauwerier 1983.

Tussen 1677 en 1803 werden er vanuit Dordrecht walvisvaart expedities ondernomen.<sup>14</sup> In 1677 werd door twee Dordtse koopmannen voor het eerst een schip (uit Delfshaven) uitgezonden op walvisvaart. Twee jaar later verliet het eerste Dordtse schip de haven op jacht te gaan in Groenland. De initiatiefnemers waren de reders Van No(e)ij & Walraven die samenwerkten met de koopman Ubbinck uit Delfshaven. De eerste Dordtse walvisvaarder heette *Sinter Klaas te Paard* en werd gecommandeerd door de ervaren Groenlandvaarder Jacob den Braasem. Na een succesvolle tocht volgden meer investeerders en werden er verschillende schepen vanuit Dordrecht ter walvisvaart gestuurd (afb. 17).<sup>15</sup>



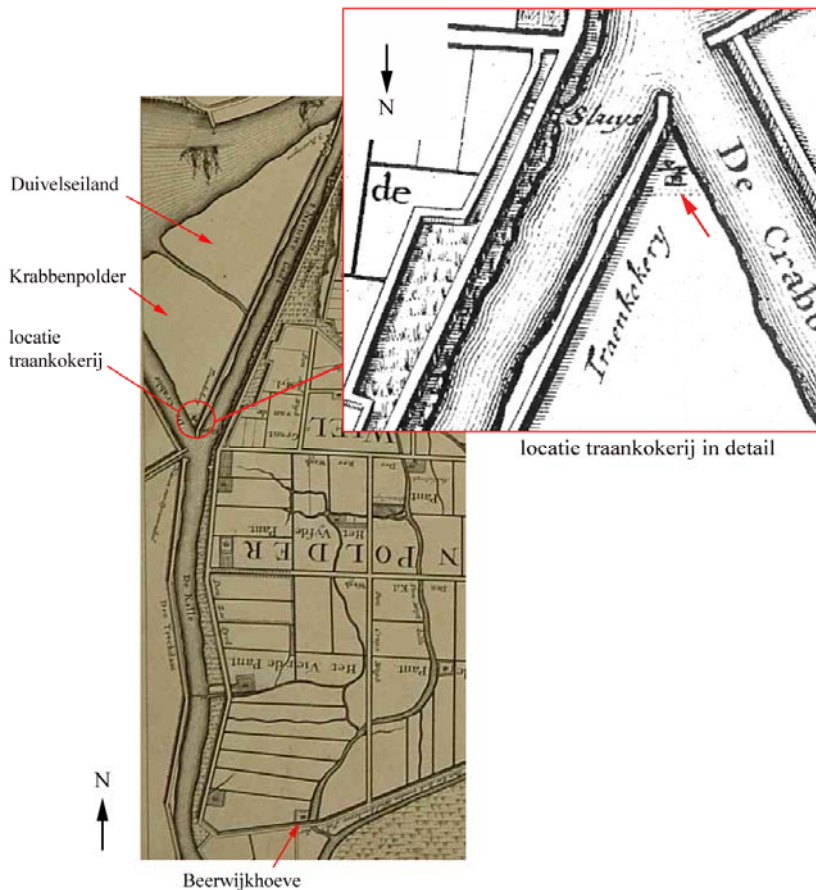
Afb. 17. De Dordtse walvisvaarder *Pro Patria*, actief tussen 1743 en 1792, op uitsneden van twee schilderijen van A. van Wanum uit 1774 (Regionaal Archief Dordrecht inventarisnummers 551\_35090 en 551\_35089)

Na 1690 kwam er alweer een einde aan de bloeiende Dordtse walvisvaart. Na deze datum werden er per jaar slechts enkele schepen uitgereed. Dit gebeurde echter wel tot in de 19<sup>e</sup> eeuw; in 1803 voeren de laatste Dordtse walvisvaarders *Groenlandia* en *De Hoop* naar Groenland. Het vet van de gevangen walvissen werd in vaten meegenomen in bij terugkomst uitgekookt. In Dordrecht was één traankokerij aanwezig. Wegens stankoverlast stond deze ver van de bewoonde wereld op het uiterste puntje van een gors tegenover het Duivelseiland; de huidige Krabbenpolder (afb. 18). De kokerij was eigenaar van de Dordtse brouwer Jan van Helmond en heeft ten minste in de hoogtijdagen van de Dordtse walvisvaart, tussen 1681 en 1689, dienst gedaan.

<sup>14</sup> De Gruyl, 1997, 7-8.

<sup>15</sup> Voor een lijst van de Dordtse walvisvaarders, zie: de Gruyl, 1997, bijlage V.





Afb. 18. De locatie van de traankokerij in Dordrecht op een kaart van Van Nispen uit ca. 1673.

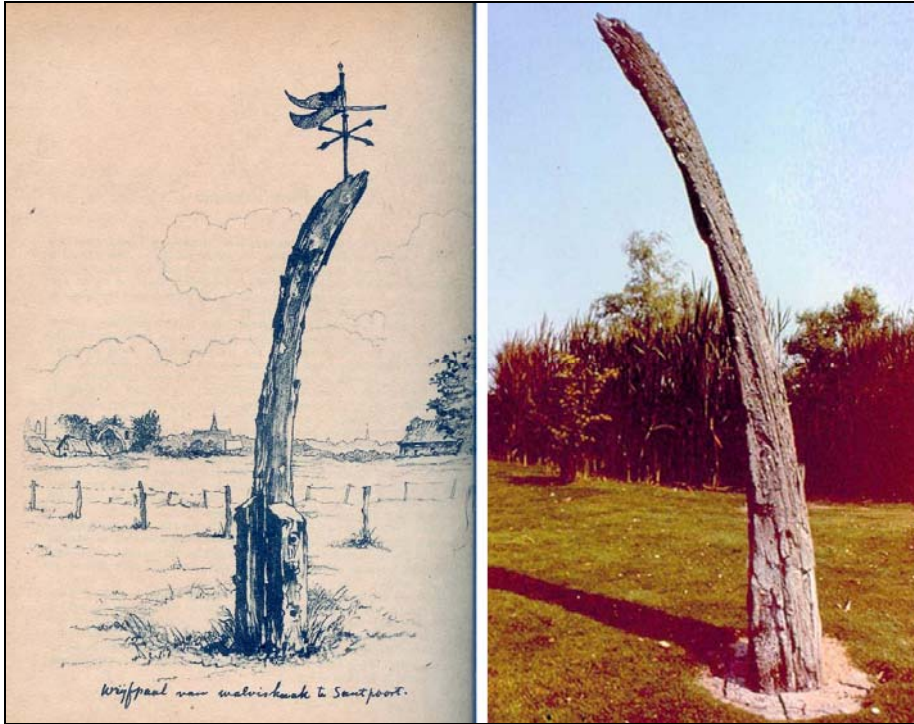
De walviskaak heeft op het terrein van de hoeve Beerwijk waarschijnlijk gediend als schuurpaal voor (mest)vee.<sup>16</sup> Een vermelding uit 1769 zegt het volgende over dergelijke palen:

*In de weiden vindt men ook op vele plaatsen zekere palen staan, welke men schurken of schurkpalen, en ook wel schuifpalen noemt: dezelve dienen voor de koeijen, om, als zij jeukerig of rappig enz. zijn, tegen te schurken of te schuiven: evenwel zijn deze palen niet zoo algemeen in de weiden, waarop men melkkoeijen weidt, als wel in zoodanige, waar men koeijen of ossen vetweidt; daar het schijnt, dat de ossen er zich meer aan wrijven, vooral met den kruin en de hoornen, of dat men daartoe andere redenen heeft; althans men ziet dezelve meest in zoodanige weilanden... De gedaante dezer schurkpalen is verschillende: in sommige streken van ons land gebruikt men daartoe de zoogenaamde walvischribben, eigenlijk walvischkaken, welke men met het dikste eind in den grond zet en vaststamp, en alzoo als palen oprigt, worden de meesten geleverd met witte en zwarte banden, sommige ook wel met groene en witte of roode en witte banden, naar elks verkiezing. Deze walvischkaken zijn minder onderhevig aan het rotten in den grond, dan de houten palen...*<sup>17</sup>

Dergelijke schuurpalen voor (slacht)vee waren aan het einde van de 19<sup>e</sup> eeuw en begin van de 20<sup>e</sup> eeuw nog in sommige weiden te zien. Met name in Noord- en Zuid-Holland, Friesland en Groningen (afb. 19).

<sup>16</sup> Een andere mogelijkheid is dat deze in een paar gediend heeft als poort naar achtergelegen weilanden of achterweg. Dit is op basis van de vondst van één kaakdeel niet te zeggen.

<sup>17</sup> Francq van Berkhey 1769.



Afb. 19. Links: een schuurpaal van een walviskaak in Santpoort (eerste helft 20<sup>e</sup> eeuw, Melchior 1947). Rechts: een schuurpaal van een walviskaak in Hoogwoud, [www.westfriesgenootschap.nl](http://www.westfriesgenootschap.nl).

Ook in Dordrecht werden walviskaken gebruikt als schuurpaal. Op een inkttekening van A. van Wanum zijn in de weilanden op de Watermolenweide twee schuurpalen van walvisbotten te zien (afb. 20).



Afb. 20. Gezicht vanaf de Spuiweg/Krispijnseweg in de richting van de Weeskinderendijk en de Oude Maas, te herkennen aan de vele molens en schepen op de achtergrond. In de weilanden op de voorgrond zijn twee schuurpalen van walvisbotten te zien (Van Wanum, tussen 1773 en 1777, RAD inventarisnummers 551\_35307).

Het is aannemelijk dat de boeren langs de Oude Maas en de Dordtsche Kil de walvisbotten voor deze schuurpalen verkregen bij de traankokerij op de gors voor het Duivelseiland (afb. 18).

## **6. Conclusies**

Ten aanzien van de vraagstellingen kan het volgende geconcludeerd worden.

*1. Wat is de aard en ouderdom van de aanwezige sporen en vondsten in het onderzoeksgebied? En zijn de archeologische resten te relateren aan de 17<sup>e</sup> –eeuwse Beerwijkhoeve?*

Op het terrein zijn ter hoogte van de afgebroken Beerwijkhoeve bakstenen funderingen van muren aanwezig. Waarschijnlijk gaat het om de resten van de hoeve zelf en deze dateren uit de periode vanaf het midden van de 17<sup>e</sup> eeuw. Ook zijn er twee putten aangetroffen. Het gaat mogelijk om inpandige putten die in eerste instantie kunnen zijn gebruikt als waterput en in tweede instantie als beerput. De putten dateren waarschijnlijk uit de oudste fase van de hoeve en zijn ( hergebruikt als beerput) in gebruik geweest tot ten minste de 18<sup>e</sup> eeuw.

Op het terrein achter de boerderij is een deel van een walviskaak gevonden. Het gaat hier om een ingegraven deel van de onderkaak die gebruikt werd als schuurpaal voor het vee. De walviskaak zal waarschijnlijk dateren uit de periode 1650 – 1690, aangezien er toen sprake was van een actieve deelname vanuit de stad Dordrecht. In deze periode kwamen er dus veel kaken van (Groenlandse) walvissen hier aan land.

### *Bevoegde overheid*

De bevoegde overheid is de gemeente Dordrecht. Voor vragen over de in dit rapport verwoorde resultaten kan contact opgenomen worden met dhr. M.C. Dorst, senior archeoloog, sector Stadsontwikkeling/afdeling Ruimtelijke Realisatie/archeologie (tel. 078-770 4904).

## LITERATUUR

Deinse, A.B. van, 1931: *De fossiele en recente Cetacea van Nederland*. Amsterdam.

Francq van Berkhey, J. le, 1769-1811: *Natuurlijke historie van Holland*. Negende deel: Het rundvee, Leyden, 1811.

Gruyl, M.A., 1997: *Dordtse Johan in Olie. Een bijdrage tot de geschiedenis van de Nederlandse walvisvaart*. De Bataafsche Leeuw.

Hoek, A.P. Van den, 2006: *Boerderijen en hun bewoners in de Grootte Waard. Deel 1. 'Eiland van Dordrecht'*.

Kooyman-van Rossum, A.P. & , R. van Immerseel, 2002: De geschiedenis van het kakebeen en 'De Kakebeen'. *De Omroeper, jaargang 15, nr. 2*. kwartaalblad van de stichting Vijverberg, historische vereniging Naarden.

Lauwerier, R.C.G.M., 1983: Walviskaken op het droge. *Westerheem XXXII, nr. 4 1983*.

Martens, Friedrich, 1710: *Nauwkeurige beschrijvinge van Groenland of Spitsbergen (enz.)*. Amsterdam.

Melchior, A., 1947: *De eerste walvisvaart van de "Willem Barendsz"*. Gottmer, Haarlem.

Zorgdrager, C.G., 1720: *Bloeyende opkomst der aloude en hedendaagsche Groenlandsche Visscherij (enz.)*. Amsterdam.

## Begrippen en afkortingen

antropogeen	Door mensen gemaakt/gedaan/uitgevoerd, i.i.t. natuurlijk
Bergsche Veld	Zoetwatergetijdengebied ten zuiden van de stad Dordrecht, ontstaan na de Sint Elisabethsvloed van 1421 (verwijst naar Geertruidenberg, later Biesbosch genoemd).
brakwaterkokkel	Gidsfossiel voor de afzettingen van de Sint Elisabethsvloed 1421, zeker als deze tweekleppig en in levenshouding wordt aangetroffen. Het gaat om de tweekleppige <i>Cerastoderma glaucum</i> .
Crevasse(afzetting)	Oeverwaldoorbraak (rivier) waarbij (opnieuw) zand is afgezet. Door de doorbraak is een afzetting ontstaan met sediment uit de oeverwal. Crevasse-afzettingen zijn hoger gelegen plekken in het landschap.
detritus	Substantie bestaande uit organische resten van planten en dieren.
donk	Rivierduin of natuurlijke verhoging in het landschap
Formatie van Echteld	Afzettingen vanuit rivier
Formatie van Nieuwkoop	Veenpakket (Hollandveen Laagpakket)
Formatie van Naaldwijk	Afzettingen vanuit zee
Grote Waard	De Grote of Hollandsche Waard was een landbouwgebied in Holland, aan de grens met Brabant. De waard ontstond in de 13 <sup>e</sup> eeuw, na afdamming van de Maas bij Heusden en Maasdam en het aanleggen van een ringdijk. De Grote Waard omvatte de gebieden die tegenwoordig bekend staan als het Land van Heusden en Altena, het Eiland van Dordrecht, het oostelijk deel van de Hoeksche Waard en een stukje Noord-Brabant, ongeveer van Heusden tot Moerdijk.
hil/werf/terp	Woonheuvel of kunstmatige door mensen opgeworpen verhoging in het landschap, i.t.t. donk
indicator	Aanwijzing/vondst/voorwerp/object/spoor
inversierug	Oeverwallen en kreekbeddingen klonken gedurende de middeleeuwse ontginningen door hun grovere materiaal minder in dan de slappe, fijne klei ertussen, waardoor ze nu nog als ruggen in het landschap herkenbaar zijn. Deze 'omkering' in het landschap (oorspronkelijk een geul, nu een rug) wordt ook wel inversie (inversieruggen) genoemd.
klastisch	Verweerde/geërodeerde fragmenten van gesteente die zijn afgezet door water en wind
Merwededek	Gelaagd pakket klei- en zandafzettingen vanuit de rivier de Merwede, na de Sint Elisabethsvloed van 1421 (Formatie van Echteld). Specifiek voor het Eiland van Dordrecht.
Sint Elisabethsvloed	Stormvloed waarbij de zeedijk van de Grote Waard bij het dorp Wieldrecht doorbrak en de Grote Waard verdroog, 18-19 november 1421.
AMK	Archeologische Monumenten Kaart
ARCHIS	Archeologisch Informatie Systeem
AWN	Archeologische Werkgemeenschap Nederland
CHA	Cultuur Historische Atlas, provincie Zuid Holland
IKAW	Indicatieve kaart Archeologische Waarden
KNA	Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie
Mv	Maaiveld (loopoppervlak)
NAP	Normaal Amsterdam Peil (hoogtemaat)
NEN	Nederlandse Norm
PvA	Plan van Aanpak
PvE	Programma van Eisen
RAD	Regionaal Archief Dordrecht
RCE	Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed